بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا: شناسایی و ارزیابی ابزارهای پولی کارآمد

فرشاد مؤمنی [*]
حمیدرضا حری [**]

در این تحقیق نشان داده شده که بین کشورهای اسلامی و دیگر کشورها، در عمل تفاوت معنی‌داری در کاربرد ابزارهای پولی وجود ندارد. کشورهای اسلامی یا بطور کلی از ابزارهای بانکداری مرسوم برای کنترل پولی استفاده می‌کنند، یا به دنبال پیدا کردن و استفاده از ابزار مناسب و کارآمد مورد تأیید در نظام اسلامی نیستند.

[*]. دکتر فرشاد مؤمنی؛ استادیار دانشکده اقتصاد- دانشگاه علامه طباطبایی.
E.mail: farshad.momeni@gmail.com
[**]. حمیدرضا حری؛ استادیار دانشگاه شهید باهنر کرمان.
E. mail: horryhr@gmail.com

Archive of SID
www.SID.ir

در بیشتر کشورهای اسلامی، بین شبکه پولی و مدیریت پولی در استفاده از ابزارهای پولی هماهنگی وجود ندارد. این عدم هماهنگی بین شبکه بانکی کشور و مدیریت پولی در بیشتر کشورهای اسلامی است که موجب بروز ناکارآمدی در سیاست‌گذاری پولی شده است. همچنین این مقاله نشان داده است که بانکداری اسلامی می‌تواند بر اساس موازین اسلامی و با ابزارهای خاص خود، بطور کارا از عهدهٔ وظیفه اصلی بانک مرکزی که ایجاد هماهنگی بین بخش پولی و بخش واقعی اقتصاد است، برآید.

طبقه بندی JEL: E52, E58

کلید واژه‌ها:

بانکداری، بانکداری اسلامی، بانکداری مرکزی، ربا، سیاست پولی، مدیریت پولی، اقتصاد اسلامی

Archive of SID

www.SID.ir

مقدمه

مهمترین اهداف سیاستهای کلان اقتصادی بطور اعم و سیاستهای پولی بطور اخص، ثبات قیمتها، رشد اقتصادی و سطح مطلوب اشتغال است. از آن جایی که دستیابی به اهداف نهایی بطور مستقیم برای سیاست‌گذاران قابل حصول نیست؛ معرفی اهداف میانی و ابزارهای متناسب ضرورت دارد. موضوع انتخاب هدف میانی در سیاست پولی اغلب در انتخاب بین کنترل نرخ سود و عرضه پول خلاصه می‌شود.

در ایران با پیروی از سیاست پولی مبتنی بر کنترل کل‌های پولی، تلاش می‌شود تا ضمن تأمین نقدینگی مورد نیاز بخشهای تولیدی و سرمایه‌گذاری، از انبساط پولی نامتناسب با اهداف نقدینگی و تورم مندرج در برنامه‌های توسعه جلوگیری به عمل آید[1].

وظیفهٔ اعمال سیاست پولی به عهده بانک مرکزی است. بانک مرکزی نهاد مسئول ساماندهی گردش پول برای تنظیم تعامل بین بخش پولی و بخش واقعی اقتصاد است. بانک مرکزی با توجه به نگرشی که دارد، یک سری ابزارهای پولی در اختیار دارد که می‌تواند به کمک آنها این کنترل پولی و تعامل را انجام دهد.

در اقتصاد سرمایه‌داری، از ابزارهایی مانند: نرخ بهره، نرخ تنزیل، نرخ تنزیل مجدد، نرخ ذخیره قانونی و عملیات بازار باز استفاده می‌شود که همگی آنها نمی‌توانند، در بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی بکار گرفته شوند؛ زیرا این ابزارها اغلب بر پایهٔ نرخ بهره عمل می‌کنند و نرخ بهره(ربا) در اسلام تحریم شده است و مهمتر اینکه استفاده از این ابزارها می‌تواند موجب بروز ناکارآمدی در بانکداری اسلامی شود که در ادامه مقاله این موضوع را بررسی خواهیم کرد.

در ادبیات بخش بانکداری تخصصی و تجاری بانکداری اسلامی، ابزارهای مالی متعددی معرفی شده‌اند که وظیفه تجهیز و تخصیص منابع پولی را بر عهده داشته و مورد تایید اقتصاد اسلامی نیز هستند[2]. اما این تحقیق در پی شناسایی ابزار یا ابزارهایی است که بتوان به کمک آنها وظیفه اصلی بانک مرکزی را که ایجاد هماهنگی بین بخش پولی و بخش

---

[1]. سایت اینترنتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، صفحه سیاست پولی. www.cbi.ir

[2]. به پیوست ۲ مراجعه شود.

Archive of SID
www.SID.ir

واقعی است، از طریق کنترل حجم پول به انجام رساند. در اجرای سیاست پولی، بانک مرکزی می‌تواند بطور مستقیم از قدرت تنظیم‌کنندگی خود استفاده نموده و یا بطور غیرمستقیم از اثرگذاری بر روی شرایط بازار پول به عنوان انتشاردهنده پول پرقدرت (اسکناس و مسکوک در جریان و سپرده‌های نزد بانک مرکزی) استفاده نماید. بر همین اساس دو نوع ابزار سیاست پولی قابل تفکیک است که ابزارهای مستقیم (عدم اتکا بر شرایط بازار) و غیرمستقیم (مبتنی بر شرایط بازار) سیاست پولی نامیده می‌شوند.

در همین رابطه، نکتهٔ دیگری که در تجزیه و تحلیلها به چشم می‌خورد، این است که اعتبار سیاست پولی به معنای وسیع، به برنامه کلان اقتصادی دولتها در استقرار و تداوم این اعتبار وابسته است. در شرایطی که سیاست مالی سبب کسریهای بودجه زیاد و مداوم شده باشد و بانک مرکزی نیز در ادامه سیاست پولی انقباضی مستقل، سرسختی نشان دهد، موضوع اعتبار سیاست پولی، بیشتر مطرح می‌شود. در این حالت، اعتبار برنامه اقتصادی دولت زیر سؤال می‌رود و در نهایت یکی از دو سیاست مالی(بودجه‌ای[1]) یا پولی باید به نفع دیگری کنار گذاشته شود. اینکه کدام‌یک در مقابل دیگری تسلیم شود، برای روند تورم مهم است.

بیان مسئله

این مقاله به دنبال شناسایی ابزار یا ابزارهای قابل استفاده برای مقام پولی در بینش اسلامی است و روش استفاده از این ابزارها و سازوکار کنترل، با استفاده از این ابزارها را نشان خواهد داد. در نهایت به این پرسش پاسخ خواهیم داد که آیا مقام پولی در نظام اقتصاد اسلامی می‌تواند به عنوان یک هویت در تنظیم تعامل بین بخش پولی و بخش واقعی عمل کند یا خیر؟ مثلاً این ابزارها می‌توانند به عنوان یک ابزار مناسب جایگزین نرخ بهره در سیاست پولی عمل نمایند و ضمن اینکه مورد پذیرش اقتصاد اسلامی باشند، بتوانند به عنوان یک ابزار کارآمد در سیاستهای پولی؛ از جمله مهار تورم به کار روند. بنابراین در این مقاله ما در پی یافتن پاسخ به پرسشهای زیر هستیم:

---

[1]. ترجمه «بودجه‌ای» برای کلمه Fiscal از دکتر فیروزه خلعتبری است که با ترجمه «مالی» برای کلمه Financial متفاوت است.

Archive of SID
www.SID.ir

۱. آیا بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، ابزارهای پولی خاص خود را دارد؟
۲. آیا ابزارهای بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، پوشش فراگیر دارند؟
۳. آیا ابزارهای بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، کنترل پذیر هستند؟
۴. آیا بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، قادر است با استفاده از ابزارهای پولی خاص خود، کارآمد عمل نماید؟
۵. آیا روابط تابعی در سیاست پولی اتخاذ شده توسط بانک مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، با اقتصاد متعارف تفاوت دارد؟

روش تحقیق

روش انتخابی تحقیق در این مقاله، توصیفی تحلیلی است. به این معنی که بر اساس بینش اسلامی، ابزار پولی بانک مرکزی معرفی می‌شود و با توجه به روابط تابعی بین تغییر این ابزار و اثری که بر روی دیگر متغیرهای بخش پولی و در نهایت بخش واقعی خواهد گذاشت، سازوکار انتقال پولی را بررسی خواهیم کرد.

سازوکار انتقال پولی[1]

سازوکار انتقال پولی در ادبیات متعارف اقتصادی به این صورت تعریف می‌شود: «این سازوکار توصیف می‌کند که چگونه تغییرات سیاستی[2] در ذخیره[3] پول اسمی یا نرخ بهره اسمی کوتاه‌مدت بر متغیرهای واقعی مانند تولید کل و اشتغال اثر می‌گذارد.» کانال‌های مخصوص انتقال پولی از طریق اثرات سیاست پولی بر نرخهای بهره، نرخهای ارز، قیمتهای

1. Monetary Transmission Mechanism.
2. Policy – Induced
3. Stock

Archive of SID
www.SID.ir

داراییهای[1] واقعی و مالی، وام‌دهی بانک و ترازنامه‌های بنگاهها عمل می‌کند. پژوهشهای اخیر بر روی سازوکار انتقال، در پی درک این مطلب هستند که چگونه این کانال‌ها در چارچوب مدل‌های تعادل عمومی پویا و ایستا، کار می‌کنند.[2]

کانال‌های انتقال پولی

«میشکین»[3](۱۹۹۵) کانال‌های مختلفی را که از راه آنها سیاست پولی عمل می‌کند؛ توصیف کرده است که بطورخلاصه به وسیله تغییرات در ذخیره پول اسمی کوتاه‌مدت بر متغیرهای واقعی، نظیر تولید و اشتغال کل اثر می‌گذارند. این کانال‌ها عبارتند از: کانال نرخ بهره سنتی کینزی؛ کانال نرخ ارز؛ کانال‌های قیمت دارایی؛ دو کانال اعتبار مجزا با عنوانهای کانال وام‌دهی بانک و کانال ترازنامه.

برای بررسی دقیق‌تر سازوکار انتقال پولی می‌توان برای مثال بانک مرکزی اروپا را که بر اساس بینش سرمایه‌داری، سیاست پولی خود را با ابزار نرخ بهره به اجرا در می‌آورد، بررسی کرد. این بانک با دو باور خنثی بودن پول در بلندمدت و این نکته که تورم همیشه و در همه جا یک پدیده پولی است- که از بینش پولی‌ها به سردمداری «میلتون فریدمن» آمده است- سیاست پولی خود را به اجرا درمی‌آورد. سعی بانک مرکزی اروپا بر این است که ثبات قیمتها را حفظ کند تا ثبات اقتصادی را به همراه داشته باشد. در این مسیر با استفاده از ابزار نرخهای بهره رسمی سعی می‌کند که افزایش قیمتها را در نرخ کمتر و نزدیک به ۲ درصد نگه‌دارد.[4]

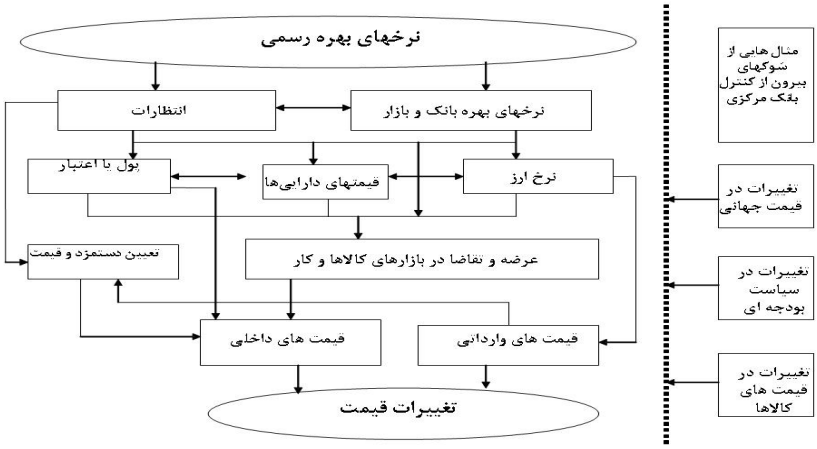
---

1. Equity
2. Ireland Peter N. (2005).
3. Mishkin
4. www.ecb.int.

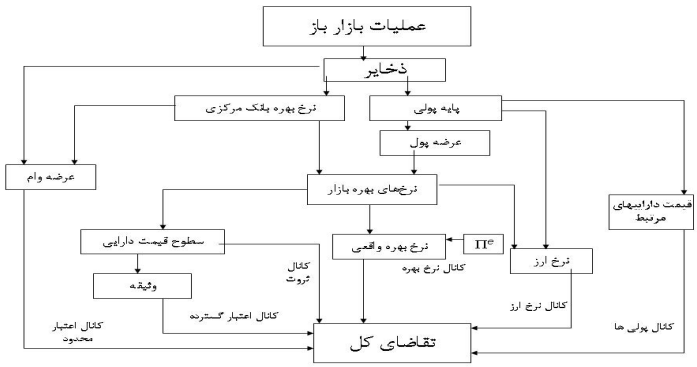
Archive of SID
www.SID.ir

شکل ۱. سازوکار انتقال سیاست پولی با ابزار نرخهای بهره رسمی در اتحادیه پولی اروپا

در بسیاری از کشورهای دیگر از جمله آمریکا، ابزار اصلی مورد استفاده برای کنترل پولی، عملیات بازار باز است. این ابزار نیز سازوکار خاص خود را دارد و از راه کانال‌های مختلف می‌تواند بر بخش واقعی اقتصاد اثر بگذارد. این سازوکار در شکل زیر نشان داده شده است که در آن Πe تورم انتظاری است :

شکل ۲. سازوکار انتقال سیاست پولی با ابزار عملیات بازار باز در ایالات متحده آمریکا

Archive of SID
www.SID.ir

بررسی نوع ابزارهای مورد استفاده در کشورهای اسلامی

بطور کلی می‌توان گفت که تقریباً در همه کشورهای اسلامی از ابزارهای مرسوم بانکداری مرکزی مانند تعیین نسبت ذخیره قانونی، تعیین نرخ سود بانکی، عملیات بازار باز، تعیین نرخ تنزیل و نرخ تنزیل مجدد استفاده می‌شود[1]. در این تحقیق ۲۲ کشور اسلامی را از نظر نوع سیستم بانکی به سه دسته تقسیم کرده و نوع ابزارهای پولی مورد استفاده در هر یک از گروههای سه‌گانه را بررسی کرده ایم:

الف) سه کشور ایران، پاکستان و سودان که تمام سیستم بانکی خود را اسلامی اعلان کرده‌اند. این کشورها از ابزارهای مرسوم نرخ تنزیل و نرخ تنزیل مجدد استفاده نمی‌کنند و همچنین کشور ایران از عملیات بازار باز با استفاده از اوراق قرضه دولتی نیز استفاده نمی‌کند.

ب) دوازده کشور اردن، اندونزی، امارات متحده عربی، بحرین، بنگلادش، ترکیه، تونس، عربستان، کویت، لبنان، مالزی و مصرکه بانکداری اسلامی و بانکداری مرسوم را با هم دارند. در بعضی از این کشورها نیز عملیات تنزیل مورد استفاده نیست. دو کشور امارات متحده عربی و لبنان از ابزار تعیین نرخ سود بانکی استفاده نمی کنند. همچنین چهار کشور امارات متحده عربی، بحرین، ترکیه و عربستان از عملیات بازار باز نیز استفاده نمی‌کنند.

ج) هفت کشور افغانستان، سوریه، عمان، قطر، لیبی، نیجریه و یمن که فقط با سیستم بانکداری مرسوم کار می‌کنند. در این کشورها از تمامی ابزارهای بانکداری مرکزی در بانکداری متعارف استفاده می‌شود. اما در مواردی در سایت اینترنتی بانک مرکزی این کشورها، تأکیدی بر استفاده از بعضی ابزارها نشده است.

تقریباً در همه کشورهای اسلامی از ابزارهای مرسوم بانکداری مرکزی استفاده می‌شود. اما در بعضی از کشورهای اسلامی از روشها یا ابزارهای خاصی نیز برای کنترل پولی و تنظیم بخش پولی اقتصاد در مقابل بخش واقعی استفاده می‌کنند. از جمله:

۱. تعدادی از کشورها سیاست تثبیت یا میخکوب کردن نرخ ارز خود در مقابل یک ارز و اغلب دلار آمریکا را برگزیده‌اند؛ مانند اردن، امارات متحده عربی، اندونزی، بحرین و قطر.

---

[1]. از طریق آدرس www.bis.org می توانید به سایت‌های اینترنتی بانک‌های مرکزی کشورهای مختلف مراجعه کنید.

Archive of SID
www.SID.ir

۲. در هر یک از کشورهای اسلامی از ابزارهای خاص دیگری نیز به عنوان ابزار پولی استفاده می‌شود.

بسیاری از ابزارهای پولی مورد استفاده در کشورهای اسلامی، فقط در یک کشور بکار گرفته شده‌اند. فقط تعداد بیست ابزار در بیش از یک کشور اسلامی از ۲۲ کشور اسلامی مورد بررسی در این تحقیق، بکار گرفته می‌شوند. برای بررسی جزئیات استفاده از ابزارها در کشورهای اسلامی می‌توانید به پیوست (۱) مقاله مراجعه فرمایید.

خلاصه‌ای از آمار مربوط به کشورهای مورد بررسی در این مقاله در پیوست (۲) آمده است. با مطالعه جدول مذکور درمی‌یابیم که کشورهای اسلامی دارای حکومتهای بسیار متنوعی از سلطنتی گرفته تا سلطنتی مشروطه، امیرنشین و انواع جمهوری، شامل جمهوری دین سالار یا اسلامی را شامل می‌شوند. از طرف دیگر بعضی از این کشورهای اسلامی، اصلاً بانکداری اسلامی را به اجرا درنمی‌آورند. در تعدادی نیز که بانکداری اسلامی را در حد چندین شعبه یا باجه بانکی بکار گرفته‌اند، در سطح کلان و کنترل پولی اعتقادی به استفاده از ابزار مورد تأیید اقتصاد اسلامی ندارند؛ برای مثال، کشور ترکیه که جمعیت مسلمان آن بیش از ۹۹ درصد است، بطور رسمی حکومت را غیردینی اعلان کرده؛ در حالیکه سالها از تورم فزاینده رنج می‌برده است، ابزار ربوی «نرخ بهره کوتاه‌مدت» را به عنوان ابزار پولی معرفی و بکار گرفته و توانسته است تورم دو رقمی و حتی سه رقمی دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۳ را به یک رقمی تبدیل کند. (تورم ترکیه در سالهای ۱۹۸۰ و ۱۹۹۴ به ترتیب ۱۱۰/۲ و ۱۰۶/۲ درصد بوده است و تا سال ۲۰۰۲ تورم بالای ۴۴/۹ درصد داشته و در سال ۲۰۰۳ به ۱۸/۴ و ۲۰۰۴ به ۹/۳ درصد رسیده است.[1]

از طرف دیگر بسیاری از کشورهای اسلامی با معرفی تعداد بسیار زیاد ابزار پولی نتوانسته‌اند به درستی این ابزارها را بکار گرفته و بر مشکلات کلان پولی کشور خود فائق آیند. در این بین، کشور ایران با معرفی ۲۶ ابزار، بیشترین و کشورهای ترکیه و امارات متحده عربی با معرفی دو ابزار، کمترین ابزار پولی را معرفی کرده و بکار گرفته‌اند.

[1]. World Development Indicators (2005).

Archive of SID
www.SID.ir

عدم هماهنگی بین شبکه پولی و مدیریت پولی در کشورهای اسلامی

نکته مهم در بانکداری این است که باید یک بینش بر بانکداری تجاری (یا شبکه بانکی) و بانکداری مرکزی (یا مدیریت پولی) حاکم باشد. بنابراین اگر بینش اسلامی ملاک باشد، باید این بینش در هر دو سطح بانکداری مورد عمل قرار گیرد. بینش واحد امکان کنترل پولی را به وجود می‌آورد. در بینش اسلامی بازده پول باید معادل دریافتی عملیات بخش واقعی باشد؛ یعنی سود بخش واقعی، بازده پول را تعیین می‌کند. پول در سیستم بانکداری اسلامی به چهار روش در اختیار تقاضاکنندگان قرار می‌گیرد:

۱. قرض‌الحسنه که در این صورت دریافت مازاد برای این نوع پرداخت‌ها دو حالت دارد.
   الف) اگر سیستم بانکی نظر بعضی از علما؛ مبنی بر تأیید جبران کاهش ارزش پول ناشی از تورم را بپذیرد، در این صورت باید علاوه بر کارمزد، نرخ تورم را هم از دریافت‌کنندگان وام قرض‌الحسنه دریافت کرده و مازادی به اندازه نرخ تورم به پس‌اندازهای قرض‌الحسنه پرداخت کند.
   ب) اگر سیستم بانکی نظر این گروه از علما را نپذیرد، تنها مجاز خواهد بود که نرخ کارمزد را از وام‌گیرنده قرض‌الحسنه دریافت کرده و مجاز نیست که مازادی به پس‌اندازکنندگان قرض‌الحسنه پرداخت کند.
۲. سرمایه‌گذاری مستقیم بانک‌ها در پروژه‌ها که در این صورت بازده سرمایه‌گذاری بین سپرده‌گذاران و بانک تقسیم می‌شود.
۳. عقود مشارکتی که در این نوع از عقود اسلامی، بر اساس قرارداد بین بانک تجاری و مشتری، سهم هر یک از دو طرف بر اساس بازده پروژه مورد نظر تعیین می‌شود.
۴. عقود مبادله‌ای که در این مورد هم ابتدا باید بازده یا مازاد مورد انتظار حاصل از این نوع پروژه‌ها را از رابطه زیر برآورد کنیم:

ارزش اجاره‌ای استفاده از دارایی تا زمان محاسبه مازاد + اضافه ارزش دارایی تا تسویه حساب = بازده ایجاد شده

Archive of SID
www.SID.ir

و سپس این بازده یا مازاد ایجاد شده را در فرمول زیر برای محاسبه اقساط وام پرداختی در عقود مبادله‌ای بکار بگیریم:

$$\text{مبلغ قسط برای باقیمانده بدهی} = \frac{\text{(بازده ایجاد شده برای دارایی تا زمان پرداخت قسط + قیمت اولیه دارایی) منهای(اقساط پرداختی)}}{\text{تعداد اقساط باقیمانده}}$$

بنابراین اگر فرمول‌های بالا بکار گرفته شوند، در مورد این عقود نیز، بازده واقعی ایجاد شده در بخش واقعی است که بین سپرده‌گذاران تقسیم می‌شود که با بینش اسلامی سازگار است. بنابراین اگر مبنای کار بینش اسلامی باشد، باید سازوکار بازده پول، پرداخت سود تشکیل شده در بخش واقعی باشد. به نظر می‌رسد که در این حالت که سازوکار روی بازده تشکیل شده در بخش واقعی اقتصاد رفته است، مدیریت پولی ممکن نیست. با این توضیح یکی از اشکالات مهم بانکداری اسلامی در بیشتر کشورهای اسلامی مشخص می‌شود و آن اینکه این کشورها می‌خواهند در سطح خرد اقتصاد بر اساس بینش اسلامی، بازده پول را بر اساس بازده تشکیل شده در بخش واقعی بدست آورند و بر اساس آن به تجهیز منابع و تخصیص آن اقدام کنند، اما در سطح کلان و مدیریت پولی از ابزارهای غربی استفاده می‌کنند. همین تناقض باعث می‌شود که سیستم بانکداری در بسیاری از کشورهای اسلامی مانند ایران نتواند به خوبی وظایف خود را به انجام برساند و به همین دلیل سیستم بانکداری اسلامی، ناکارآمد به نظر می‌رسد. در حالیکه مشکل اصلی به ناسازگاری بین بینش و ابزار مورد استفاده بازمی‌گردد.

در سیستم بانکداری غربی، شبکه بانکی با نرخ بهره، منابع و مصارف را هماهنگ می‌کند و مقام پولی هم با پارامترگذاری روی نرخ بهره، شبکه بانکی را مدیریت می‌کند. مثلاً اگر در سیستم غربی بخواهند منابع بیشتری در اختیار سرمایه‌گذاران قرار گیرد و نیاز باشد که سیاست انبساط پولی اعمال شود، با استفاده از یکی از ابزارهای ربوی مرسوم که در اختیار دارند، نرخ سود بانکی را پایین می‌آورند تا انگیزه دریافت تسهیلات بیشتر از طرف سرمایه‌گذاران باعث شود که حجم بیشتری از منابع پولی به جریان بیفتد؛ برای مثال اگر

Archive of SID
www.SID.ir

بخواهند این کار را با نرخ تنزیل مجدد انجام دهند، بانک مرکزی این کشورها نرخ تنزیل مجدد را کاهش می‌دهد و در نتیجه بانک‌های تجاری نیز نرخ تنزیل را کاهش داده و بنابراین منابع پولی ارزان‌تری در اختیار بانک‌های تجاری قرار می‌گیرد. البته بانک‌های مرکزی می‌توانند از طریق ابزارهای دیگر نیز عمل کنند. مثلاً در آمریکا کاهش نرخ رسمی بانک مرکزی[1] نیز این عمل را انجام می‌دهد.

سیستم غربی در بینش اسلامی کار نمی‌کند. بنابراین باید پارامترهای آن طوری انتخاب شوند که روی بازده پول در بخش واقعی اثر بگذارد که در بانکداری تجاری بکار گرفته می‌شود. در بینش اسلامی نرخ بازده پول در بخش واقعی تعیین می‌شود و بخش واقعی در کنترل مقام پولی نیست و باید پارامتر مورد نظر را در بخش پولی پیدا کند که بتواند آن را از طریق شبکه بانکی کنترل نماید.

کارایی در بکارگیری بینش اسلامی در مدیریت پولی

برای مشخص کردن کارایی در استفاده از بینش اسلامی در مدیریت پولی ابتدا باید به تعدادی پرسش، پاسخ دهیم و سپس مواردی را که لازم است در آنها کنترل پولی اعمال شود، بررسی کنیم.

پاسخ به پرسشهای اساسی اقتصاد اسلامی در ارتباط با بانکداری مرکزی

لازم به توضیح است که در این نوشتار مباحث مربوط به عقود اسلامی مورد استفاده در بانک‌های تجاری و همچنین مباحث مربوط به تحریم ربا در اقتصاد اسلامی، به عنوان پیش‌فرض در نظر گرفته شده‌اند و فقط فهرست نسبتا کاملی از عقود اسلامی در پیوست (۲) مقاله آورده شده و بر موضوع اصلی نوشتار؛ یعنی وظیفه بانک مرکزی در اقتصاد اسلامی به عنوان مجری سیاست پولی، متمرکز شده‌ایم. در روش انتخابی برای تحقیق در این مقاله، در ابتدا باید به تعدادی پرسش پاسخ داد که روشن شدن جواب آنها ما را در رسیدن به هدف اصلی هدایت می‌کند؛ از جمله:

[1]. Prime Rate

Archive of SID
www.SID.ir

آیا در اقتصاد اسلامی هدف‌گذاری ثبات معنی دارد یا خیر؟

پاسخ به این پرسش مثبت است؛ زیرا اگر نظامهای مختلف اقتصادی را با معیار چگونگی قیمت‌گذاری و چگونگی تخصیص منابع به سه گروه آزاد یا سرمایه‌داری، برنامه‌ریزی متمرکز یا دولتی و مختلط تقسیم کنیم، با توجه به اینکه نظام اقتصاد اسلامی آزادی اقتصاد را در بسیاری از موارد، پذیرفته؛ همچنین در مواردی به کنترل اقتصاد مبادرت می‌کند؛ از جمله منع خرید و فروش شراب و ابزار قمار؛ که در این صورت اقتصاد اسلامی به نوعی یک نظام مختلط خواهد بود و در نتیجه طبقه‌بندی زیر را خواهیم داشت:

	امکان نوسان قیمت	لزوم وجود سیاست پولی	عامل ایجاد نوسان
اقتصاد آزاد	وجود دارد	لازم است	عرضه و تقاضا
اقتصاد دولتی	دستوری	لازم نیست	دولت
اقتصاد مختلط	وجود دارد	لازم است	عرضه و تقاضا
اقتصاد اسلامی	وجود دارد	لازم است	یک بخش واقعی

با توجه به جدول بالا مشخص است که چون در نظام اقتصاد اسلامی امکان نوسان قیمت وجود دارد، بنابراین باید بانک مرکزی یا مقام پولی برای اتخاذ و اعمال سیاست پولی به منظور حفظ سطح عمومی قیمتها و مهار تورم حضور داشته باشد. بنابراین، در هر سه نظام آزاد، مختلط و اسلامی اعمال سیاست پولی، یک ضرورت است. اما تفاوت اصلی بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی با بانکداری مرکزی متعارف، در نوع ابزارهای پولی است که می‌توانند با آنها سیاست پولی را اعمال کنند.

آیا ابزارهای پولی در اقتصاد اسلامی معرفی شده‌اند؟

تعدادی از نوشته‌ها به این نکته اشاره دارند که بانک مرکزی در اقتصاد اسلامی می‌تواند از ابزارهای غیر ربوی برای رسیدن به اهداف خود استفاده کند. بعضی دیگر از این نوشته‌ها فقط به باقیمانده ابزارهای بانکداری مرکزی متعارف بسنده کرده‌اند. برای نمونه،

Archive of SID
www.SID.ir

«الجارحی و اقبال»[1] (۲۰۰۱) در کتاب خود به نوزده پرسش در مورد بانکداری اسلامی پاسخ گفته‌اند. مثلاً در پاسخ به سؤال شانزدهم مبنی بر اینکه «آیا نقش بانک مرکزی در اقتصاد اسلامی و ارتباط آن با سیستم بانکی تغییر خواهد کرد یا خیر؟»، می‌نویسند:

«بانک مرکزی نمی‌تواند به عملیات بازار باز که با نرخ بهره کار می‌کند به کنترل پولی و تغییر در نقدینگی اقدام کند؛ بلکه برای تأمین پول مورد نیاز برای رشد اقتصادی و اشتغال باید بر فعالیتها در بخش واقعی اقتصاد متمرکز شود، به این ترتیب که:

۱. بانک مرکزی اقتصاد ملی و بویژه رشد واقعی و نرخهای تورم را در نظر داشته باشد. همچنین تخمینی از افزایش تقاضای پول به واسطه تولید و توزیع کالاها و خدمات بدست آورد و کشش تقاضای پول را برآورد کند.

۲. در مشاوره با برنامه‌ریزان، بانک مرکزی، اهداف تورم و رشد را برای سال آینده تعیین کند.

۳. نرخ مطلوب انبساط پولی که با اهداف تورم و رشد سازگار است، برابر است با نرخ هدف رشد، ضربدر کشش تقاضای پول به اضافه نرخ هدف تورم.

۴. بخشی از پول منتشر شده توسط بانک مرکزی برای دستیابی به نرخ مطلوب انبساط پولی باید در بانک‌ها به عنوان سپرده سرمایه‌گذاری نگهداری شود که برای تأمین مالی فعالیتهای تولیدی و تجاری با استفاده از ابزارهای تأمین مالی اسلامی بکار گرفته شوند. اینها می‌توانند به عنوان سپرده‌های بانک مرکزی نامیده شوند. نسبتی از **M** که توسط بانک‌ها سپرده شده، می‌تواند به عنوان ابزار سیاست پولی بکار رود.

۵. بانک مرکزی ممکن است بخواهد سپرده‌های مرکزی خود را بین دیگر بانک‌ها بر طبق کیفیت نسبی یا نسبت اندازه داراییهای آنها یا شاخص دیگری تخصیص دهد. بطور طبیعی، اولین شاخص می‌تواند کارایی سیستم بانکی آنها باشد.

۶. بانک مرکزی ممکن است گواهیهای سپرده مرکزی را منتشر کند: (CDهای مربوط به بخش عمومی). این گواهیهای سپرده مرکزی نیز مانند دیگر گواهیها می‌توانند از طریق سیستم بانکی سپرده یا سرمایه‌گذاری شوند. این گواهیها می‌توانند به سرعت قابلیت

[1]. Al-Jarhi Mabid Ali. & Munawar Iqbal (1422 A.H./2001 A.D.).

Archive of SID
www.SID.ir

بازاری پیدا کنند؛ زیرا از تنوع، گستردگی و ریسک پایین در اقتصاد، برخوردارند. بنابراین نرخ بازده این گواهی‌ها می‌تواند به عنوان یک نشان مرجع[1]، به جای نرخ بهره بکار رود.

۷. عملیات بازار باز روی گواهیهای سپرده مرکزی (CDCs) می‌تواند بانک را قادر سازد تا کنترل مؤثری بر حجم پول داشته باشد. هنگامی که انبساط پولی بیشتر مطلوب باشد؛ بانک مرکزی می‌تواند از طریق خرید این گواهیها یا چاپ مستقیم پول به این کار اقدام کند. ابزارهای دیگری نیز در بازار وجود دارد؛ بویژه آنهایی که به وسیله دولت یا بانک‌ها منتشر می‌شوند. فهرستی از ابزارهای بازار پول می‌توان پیدا کرد که به حد کافی قوی هستند که بتوانند فعالیت بازار باز را تضمین کنند.

هر یک از کشورهای اسلامی که مبنای کار خود را بر بانکداری اسلامی قرار داده‌اند، تعدادی ابزار برای کنترل پولی معرفی کرده‌اند. بنابراین در اقتصاد اسلامی ابزارهای زیادی برای کنترل پولی معرفی شده است. مثلاً قانون عملیات بانکی بدون ربا(بهره) ایران در ماده ۲۰ در فصل چهارم مربوط به بانک مرکزی و سیاست پولی در شش عنوان تعداد ۲۱ مورد را به عنوان ابزار سیاست پولی معرفی کرده است. همچنین در سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تعداد پنج ابزار دیگر نیز معرفی شده که مجموع ابزارهای پولی معرفی شده در بانکداری مرکزی در ایران را به ۲۶ عدد می‌رساند.

مواردی که لازم است در آنها سیاست پولی اعمال شود

در هر اقتصادی که در آن بخش آزاد اقتصادی وجود داشته باشد، از جمله در یک اقتصاد اسلامی، لازم است در مواردی سیاست پولی اعمال شود و در آن کارآمدی ابزار انتخاب شده نیز مشخص گردد. مهمترین این موارد عبارتند از:

وضعیت رونق

در وضعیت رونق اقتصادی سود سرمایه‌گذاریها بالا می‌رود. بنابراین در اقتصاد اسلامی که سپرده‌گذاران از سود سهم می‌برند؛ تمایل سپرده‌گذاران به سپرده‌گذاری در بانک‌ها بیشتر

[1]. Benchmark

Archive of SID
www.SID.ir

شده و این امر باعث جایگزینی بین کالاهای مالی و واقعی برای خانوارها خواهد شد، بنابراین تقاضای کالاهای تولیدی سرمایه‌گذاران صدمه خواهد دید؛ در نتیجه سرمایه‌گذاریها با مشکل مواجه خواهند شد و دیگر قادر نخواهند بود، سودهای قبلی را پرداخت کنند؛ زیرا سود بانک‌ها نیز- که شریک سرمایه‌گذاران هستند- کاهش خواهد یافت و در نهایت هم سود سپرده‌گذاران پایین آمده و هم اعتماد آنها به کالای مالی خدشه‌دار خواهد شد و به نظر می‌رسد که سیستم بانکداری در اقتصاد اسلامی که با نرخ سود به جای نرخ بهره عمل می‌کند، با مشکل مواجه است.

هدف ما از انجام این مقاله این است که ضمن پاسخ به این مشکل، ابزار کنترل‌پذیر و کارآمدی را معرفی کنیم که نه تنها در این مورد، بلکه در دیگر موارد لازم مانند وضعیتهای رکودی یا هدفگذاری تورم با کارایی کامل انجام وظیفه کند.

ابزاری که در این مورد معرفی می‌کنیم، «افزایش میزان مشارکت بانک‌ها در پروژه‌های کم بازده» است. بانک مرکزی از بانک‌ها می‌خواهد که درصد مشارکت در پروژه‌های کم بازده را بالا ببرند؛ برای مثال در سبد یک سال قبلاً ٪۸ نداشتیم؛ که پیدا شده است. بنابراین مشارکت بانک در پروژه‌های کم‌بازده عمیق‌تر خواهد شد. اگر بانک‌ها در شرایط رونق که سوددهی سرمایه‌گذاریها بالا است و تمایل سپرده‌گذاران نیز به سپرده‌گذاری بالا خواهد بود؛ به عنوان کارگزار و واسطه، درصد مشارکت خود در پروژه‌های کم‌بازده را زیاد کنند، در این صورت در مجموع سود بانک‌ها کاهش یافته و در نتیجه سود پرداختی به سپرده‌گذاران نیز بطور خودکار کم می‌شود و در نهایت تمایل آنها به جایگزینی بیشتر کالاهای مالی با کالاهای واقعی و سپرده‌گذاری کمتر شده و مشکل مذکور بوجود نخواهد آمد و بین تقاضای مالی و واقعی تراز برقرار می‌شود. با این سازوکار در وضعیت رونق، «سرمایه‌گذاری بیشتر از طرف بانک‌ها در پروژه‌های کم بازده» بطور خودکار ثبات را ایجاد می‌کند. بنابراین برخلاف روش سرمایه‌داری که در زمان رونق اقتصادی با افزایش نرخ بهره تمایل به سرمایه‌گذاری بیشتر را کاهش داده و در نهایت ثبات را برقرار می‌سازد، در نگرش اسلامی کلید رفتاری در بخش واقعی زده می‌شود و هر تغییر در بخش واقعی به دلیل تعامل با بخش پولی، اثر خود را بر این بخش خواهد گذاشت.

Archive of SID
www.SID.ir

نکته دیگری که از این بحث بدست می‌آید، این است که نگرش اسلامی نه تنها با این نظریه پولی‌ها که بخش پولی را از بخش واقعی مستقل می‌دانند، کاملاً مخالف است؛ بلکه شروع کار را از بخش واقعی می‌داند؛ زیرا با نرخ سود سروکار دارد که در بخش واقعی تعیین می‌شود و بخشی از همین سود است که در بخش پولی، عرضه پول را شکل می‌دهد. اما همانگونه که توضیح داده شد، خود نرخ سود نمی‌تواند به عنوان یک ابزار، بطور مستقیم مورد استفاده قرار گیرد.

با توجه به این که در وضعیت رونق اقتصادی هدف از اعمال سیاست پولی در بانکداری اسلامی، کاهش بازدهی مشارکتهای بانکی است و با توجه به اینکه یکی از انواع سرمایه‌گذاری با ریسک بالا و بازدهی فوری پایین، سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه است، می‌توان در دوران رونق، منابع بیشتری را به سمت تحقیق و توسعه سوق داده تا هم این زمینه مهم برای توسعه پایدار کشور تقویت شود و هم از این طریق سود متوسط را پایین آورده و به ثبات اقتصادی کمک کرد.

وضعیت رکودی

در وضعیت رکودی سود سرمایه‌گذاریها پایین آمده و بنابراین سود متوسط در بانک‌های اسلامی نیز کاهش خواهد یافت. در این صورت سود پرداختی به سپرده‌گذاران نیز پایین خواهد آمد و در نتیجه، عرضه وجوه از طرف سپرده‌گذاران کاهش خواهد یافت. در این شرایط بانک مرکزی می‌تواند با ابزار افزایش درصد مشارکت بانک‌های تجاری در پروژه‌های با بازده بالا یا کاهش مشارکت آنها در پروژه‌های کم بازده، در نهایت سود متوسط بانک‌های تجاری را بالا برده و انگیزه سپرده‌گذاری بیشتر برای سپرده‌گذاران و در نتیجه تأمین ثبات اقتصادی را ایجاد نماید. این ابزار برای مثال می‌تواند به صورت زیر تعریف شود:

«بانک‌های تجاری باید حداقل ۳۰ درصد از منابع خود را در پروژه‌های با سود انتظاری بیش از ۲۰ درصد سرمایه‌گذاری کنند.» یا «حداکثر ۳۰ درصد از منابع خود را در پروژه‌های با بازدهی انتظاری کمتر از ۱۰ درصد سرمایه‌گذاری کنند.»

Archive of SID
www.SID.ir

کنترل حجم پول در سیستم اسلامی

یکی از اهداف میانی سیاست پولی مورد استفاده در بانکداری متعارف، ثبات حجم پول است. این هدف مشخصاً از طرف پولی‌ها معرفی شده است. سازوکار انتقال آن از بخش خرد اقتصاد به بخش کلان اقتصاد است. به این شکل که حرکت از بخش پولی شروع شده و بر بخش واقعی اثر گذاشته و بار دیگر تغییر بخش واقعی بر بخش پولی اثر می‌گذارد. به همین دلیل که شروع و پایان حرکت در مورد این ابزار بخش پولی است؛ به طرفداران این نظریه، «پولی‌ها» گفته می‌شود. در سیستم اسلامی، با توجه به اینکه بخش پولی اقتصاد باید به بخش واقعی آن وصل باشد، بنابراین ثبات حجم پول در گردش به معنی متناسب بودن حجم پول در گردش با حجم اقتصاد واقعی، یا به عبارت دیگر تناسب رشد پولی با رشد واقعی اقتصاد کاملاً مورد تأیید و تأکید اقتصاد اسلامی است.

سازوکار انتقال در سیستم اسلامی

در نگرش اسلامی، سازوکار انتقال از طریق تعامل و معاشرت بخش واقعی و بخش پولی است که خواسته‌های بخش پولی را به بخش واقعی می‌برد و بالعکس. یکی از این خواسته‌ها این است که تراز بین بخش پولی و بخش واقعی برقرار باشد. منظور از ابزار کارآمد و سازوکار پولی، سازوکاری است که به کمک ابزار در اختیار مقام پولی ما را به تغییری که می‌خواهیم، برساند. در سیستم اسلامی باید مشخص کنیم که ابزار یا ابزارهای جایگزین چیست؟ و کدام دلبخواهی[1] است و کدام بازاری[2] محسوب می‌شود.

الف) ابزار پولی بازاری در اقتصاد اسلامی

می‌توان «تعیین محدوده درصد مشارکت بانک‌ها در پروژه‌ها» را در سیستم بانکداری مرکزی اسلامی به عنوان یک ابزار بازاری معرفی کرد. این ابزار، سازوکار انتقال خاص خود را دارد. به این شکل که با محدود کردن درصد مشارکت بانک‌ها در پروژه‌ها، می‌توان بازده

1. Discretionary
2. Market Oriented

Archive of SID
www.SID.ir

متوسط سپرده‌های بانکی را کنترل کرد و این نرخ بازده یا نرخ سود قطعی پرداخت شده به سپرده‌گذاران است که انگیزه سپرده‌گذاری را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ در نتیجه عملاً حجم پول در گردش تغییر می‌کند.

از طرف دیگر این ابزار کاملاً کنترل‌پذیر است؛ اما بانک مرکزی باید برای کنترل اجرای این ابزار هزینه‌های کنترل، از جمله هزینه‌های بروکراتیک شدن سیستم را بپذیرد. مقام پولی باید بین بروکراتیک شدن سیستم و میزان کنترل‌پذیری انتخاب کند.

نکته مهم دیگر کارآمدی این ابزار است. یعنی می‌تواند در شرایط متفاوت اقتصادی که قبلاً بیان شد، به نحو مؤثر اهداف مورد نظر مقام پولی را به انجام رساند. اما متأسفانه بانک‌های اسلامی از این ابزار استفاده نمی‌کنند. این ابزار بسیار انعطاف‌پذیر است؛ یعنی می‌توان برای بخشهای مختلف اقتصادی نظیر صنعت، کشاورزی و خدمات به تفکیک، درصد مشارکت را مشخص کرد. همچنین برای موارد مختلف با توجه به درجه اهمیت و سیاستهای کلان اقتصادی این درصد مشارکت می‌تواند متفاوت باشد. مثلاً تسهیلات برای کارخانه بزرگ در مقابل کارخانه کوچک، یا به تفکیک مناطق جغرافیایی و مراکز اقتصادی می‌تواند متفاوت باشد. این ابزار در شرایط مختلف اقتصادی نیز به صورتهای متفاوتی درمی‌آید. همانطور که در بخشهای قبلی مقاله بیان شد، مثلاً در وضعیت رونق یا رکود اقتصادی با توجه به اهداف اقتصادی و پولی این ابزار به طور خاص تعریف می‌شود.

نکته مهم در مورد سازوکار پولی در اقتصاد اسلامی این است که این سازوکار، تثبیت‌کنندهٔ خودکار است. مثلاً وقتی تقاضای وام زیاد است، منابع نیز زیاد است و با این سازوکار، بطور خودکار منابع روی پروژه‌های کم بازده‌تر رفته و با کاهش بازده کاهش سپرده‌گذاری و کاهش تقاضای تسهیلات را خواهیم داشت.

ب) ابزار پولی دلبخواهی در اقتصاد اسلامی

ابزار تعیین سقف اعتبار برای پروژه‌ها یا اشخاص حقیقی و حقوقی می‌تواند به عنوان یک ابزار دلبخواهی مورد تأیید اقتصاد اسلامی معرفی شود؛ زیرا این ابزار، انگیزه بازاری ندارد. برای مثال دیگر، در بانکداری اسلامی گرفتن حق‌الوکاله یا سهم بانک در تأمین مالی پروژه‌ها

Archive of SID
www.SID.ir

باید به بازده وصل باشد. اگر بانک حق‌الوکاله را به عنوان یک نرخ ثابت بگیرد، این نرخ حق‌الوکاله نمی‌تواند به عنوان یک ابزار کار کند. بانک‌ها باید به صورت درصدی از ایجاد بازده، حق‌الوکاله بگیرند و دریافت درصدی ثابت از تسهیلات پرداختی به عنوان حق‌الوکاله صحیح نیست. اما می‌توان حداقل یا حداکثر آن را تا درصدی خاص تعیین نمود.

پاسخ به پرسشهای تحقیق

با توجه به مطالب ارائه شده در متن مقاله نتایج زیر قابل استخراج است:

پاسخ سوال اول مبنی بر اینکه آیا بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، ابزارهای پولی خاص خود را دارد؛ مثبت است. به این معنی که بانکداری مرکزی در قالب اقتصاد اسلامی می‌تواند علاوه بر استفاده از بعضی از ابزارهای بانکداری متعارف، از ابزارهای ویژه خود نیز استفاده کند.

پاسخ سوال دوم مبنی بر اینکه آیا ابزارهای بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، پوشش فراگیر دارند؛ نیز مثبت است؛ زیرا با توجه به تعریفی که از فراگیر بودن ابزار داریم، به این معنی که ابزار مورد استفاده بتواند نقش خود را در کل سیستم پولی کشور ایفا کند و فقط یک بخش خاص را دربرنگیرد، استفاده از ابزارهای خاص بانکداری اسلامی بر تمام اقتصاد تأثیر می‌گذارند و فقط بخش خاصی را متأثر نمی‌کنند.

همانطور که در متن مقاله اشاره شده است، اگر ابزاری معرفی شود که کنترل آن در دست مقام پولی نباشد؛ دیگر نمی‌توان از این ابزار به عنوان یک ابزار پولی نام برد و عملا این ابزار از دست مقام پولی خارج شده است. مثلاً ، اگر دولت بخواهد به یکی از بخشهای اقتصادی تا هر میزان که لازم داشته باشد، با نرخ ۴ درصد تسهیلات بپردازد؛ در این مورد کنترل‌پذیری ابزار از دست مقام پولی خارج شده است. اما کنترل ابزارهای معرفی شده در این مقاله در دست مقام پولی است. بنابراین پاسخ پرسش سوم مبنی بر اینکه آیا ابزارهای بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، کنترل پذیر هستند؛ نیز مثبت است.

با توجه به مطالب ارائه شده در مقاله، اقتصاد اسلامی قادر است با ابزارهایی که در اختیار دارد، در وضعیتهای مختلف اقتصادی کنترل اقتصاد و هماهنگی بخش پولی و بخش

Archive of SID
www.SID.ir

واقعی اقتصاد را به خوبی اداره نماید. بنابراین ابزارهای معرفی شده در این مقاله می‌توانند کارآمد عمل کنند. در نتیجه پاسخ پرسش چهارم مبنی بر اینکه آیا بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، قادر است با استفاده از ابزارهای پولی خاص خود، کارآمد عمل کند؛ مثبت است.

پاسخ به آخرین پرسش مقاله مبنی بر اینکه آیا روابط تابعی در سیاست پولی اتخاذ شده توسط بانک مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا، با اقتصاد متعارف تفاوت دارد؛ این است که با توجه به اینکه در بینش اسلامی کلید رفتاری ابزارهای پولی معرفی شده در بخش واقعی زده می‌شود و شروع حرکت از بخش واقعی است؛ بنابراین بین سازوکار انتقال سیاست پولی در نظام اسلامی با نظام‌های متعارف تفاوت وجود دارد و باید در هر مورد سازوکار انتقال خاص هر ابزار را شناسایی و ارزیابی کرد که بطور مفصل در متن مقاله به این موضوع پرداخته شده است.

نتیجه‌گیری

وظیفه اصلی مقام پولی در تمام بینشهای اقتصادی، تنظیم جریان نقدینگی در مقابل جریان کالاها و خدمات در بخش واقعی است. مقام پولی با ابزارهایی که در اختیار دارد، بر عرضه یا تقاضای پول تأثیر می‌گذارد و به این ترتیب عملا هزینه پول را دستخوش تغییر می‌کند. برای مثال می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

در بینش پول‌گرایان، کنترل حجم پول می‌تواند به کنترل تورم منجر شده و به این ترتیب ثبات سیستم تأمین می‌شود. اما در بینش طرفداران کینز، کنترل بخش واقعی با کنترل حجم پول ممکن نیست؛ بلکه بین این دو تعامل وجود دارد.

در بینش اسلامی، در ابتدا با این بحث مواجه می‌شویم که دریافت و پرداخت بهره یا ربا حرام است. بنابراین نمی‌تواند به عنوان یک ابزار پولی در اجرای سیاست پولی مورد استفاده باشد. اما عقود اسلامی جایز بوده و بانک‌های تجاری می‌توانند در قالب این عقود نسبت به تزریق پول به بخش واقعی اقتصاد اقدام کنند و در نهایت این سود بدست آمده از

Archive of SID
www.SID.ir

این عقود است که بین بانک به عنوان وکیل سپرده‌گذاران و صاحبان سپرده به عنوان سهم سود از مشارکت در سرمایه‌گذاری با عناوین مشارکت، مضاربه و مانند آن تقسیم می‌شود.

در این مقاله، برای اینکه نشان دهیم که با نگرش اسلامی می‌توان بطور کارآمد وظایف مقام پولی را انجام داد، ابزار مورد تأیید نگرش اسلامی را معرفی کرده و نشان داده شده است که این ابزار می‌تواند وظایف مقام پولی را به خوبی به انجام رساند. برای این کار ابتدا سازوکار انتقال پولی و کانال‌های آن را بیان کرده و سپس به بعضی از پرسشهای اساسی مطرح در بانکداری مرکزی اسلامی پاسخ داده شده است. در بخش بعدی مواردی را که در آنها اعمال سیاست پولی لازم است، بر اساس ابزارهای اسلامی معرفی شده بررسی کرده و سازوکار انتقال در سیستم اسلامی و کارآمدی وکنترل پذیری ابزارهای اسلامی، نشان داده شده و در نهایت به پرسشهای این پژوهش پاسخ داده شده است.

نکته اساسی در عدم کارایی در بانکداری مرکزی در کشورهای اسلامی این است که بین بینش مورد استفاده در نظام بانکداری تجاری و بینش مورد استفاده در مدیریت پولی، هماهنگی وجود ندارد و تا زمانی که این ناهماهنگی برطرف نشود و در هر دو بخش بانکداری تجاری و بانکداری مرکزی، بینش اسلامی حاکم نشود، ناکارآمدی نظام بانکی کشورهای اسلامی ادامه دارد.

Archive of SID
www.SID.ir

پی‌نوشتها:

۱. خلعتبری، فیروزه. مطالب درسی اقتصاد پول پیشرفته دوره دکتری. تهران، دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبایی، (۱۳۸۳-۱۳۸۵).

۲. سایت اینترنتی بانک مرکزی اروپا، www.ecb.int.

۳. سایت اینترنتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، www.cbi.ir .

۴. سایت اینترنتی بانک‌های مرکزی ۲۲ کشور اسلامی مورد مطالعه در این مقاله، (برای دسترسی به تمام سایت‌های اینترنتی بانک های مرکزی، می توانید به سایت بانک تسویه بین المللی به آدرس www.bis.org مراجعه کنید.).

5. Al-Jarhi, Mabid Ali & Munawar Iqbal. "Islamic Banking: Answers to some Frequently Asked Questions"., ***IDB: Islamic Research and Training Institute (IRTI), Occasional Papers***, No.4, (1422 A.H./2001 A.D.).

6. Friedman, M. and Schwartz, A. ***A Monetary History of the United States***. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1963.

7. https://www.cia.gov/library/publications/download

8. Ireland Peter N. "The Monetary Transmission Mechanism" Federal Reserve Bank of Boston, ***Working Papers***, No. 06-1, and The New Palgrave Dictionary of Economics, Second Edition, edited by Lawrence Blume and Steven Durlauf, Hampshire: Palgrave Macmillan, Ltd, (2005).

9. Mishkin, Frederic S. "Symposium on the Monetary Transmission Mechanism." ***Journal of Economic Perspectives***, 9: 3–10, (1995).

10. Mishkin, Frederic S. ***The Economics of Money, Banking, And Financial Markets***, (7Th Ed.), The Addison-Wesley Series in Economics, 2004.

11. Obaidullah, Mohammed. ***Islamic Financial Services***. Islamic Economics Research Center, King Abdulaziz University., (2005).

12. World Development Indicators, (2005).

Archive of SID
www.SID.ir

پیوستها:

پیوست ۱. ابزارهای پولی مورد استفاده در کشورهای اسلامی به ترتیب فراوانی

| ردیف | کد | نوع ابزار پولی | کیفیت ابزار از نظر | | | کشورهای دارای بانکداری اسلامی | | | کشورهای دارای بانکداری اسلامی و بانکداری مرسوم | | |

ادامه پیوست ۱. ابزارهای پولی مورد استفاده در کشورهای اسلامی به ترتیب فراوانی

| | | |

ادامه پیوست ۱. ابزارهای پولی مورد استفاده در کشورهای اسلامی به ترتیب فراوانی

www.SID.ir

پیوست ۲. دامنه‌ای از خدمات و محصولات بانکداری اسلامی در پنج گروه[1]

Products/ Services	Islamic Underlying Contract(s)	قراردادهای مشابه در اقتصاد اسلامی	محصولات یا خدمات
1- Deposit Services		خدمات سپرده پذیری ۱-	
Current Deposit	Wadiah Wad Dhamana / Qard Hasan	ودیعه و ضمانت/ قرض الحسنه	سپرده جاری
Savings Deposit	Wadiah Wad Dhamana / Mudaraba	ودیعه و ضمانت/ مضاربه	سپرده پس انداز
General Investment deposit	Mudaraba	مضاربه	سپرده سرمایه گذاری عمومی
Special Investment deposit	Mudaraba	مضاربه	سپرده سرمایه گذاری ویژه
2- Retail / Consumer Banking		خرده بانکداری ۲-	
Housing & Property Finance	BBA / Ijara wa Iktina /Diminishing Musharaka	خرید نسیه/ اجاره به شرط تملیک/ مشارکت کاهنده	تأمین مالی املاک و مستغلات
Hire Purchase	Ijara Thumma Al-Bai	اجاره به شرط خرید	خرید اقساطی
Share Financing	BBA / Mudaraba / Musharaka	خرید نسیه / مضاربه/ مشارکت	تأمین مالی خرید سهام
Working Capital Financing	Murabahah/ Bai Al-Einah/ Tawarruq	مرابحه/ بیع العینه/ تورق	تأمین مالی سرمایه در گردش
Credit Card	Bai Al-Einah/ Tawarruq	بیع العینه/ تورق	کارت اعتباری
Charge Card	Qard Hasan	قرض الحسنه	کارت هزینه دار
3- Corporate Banking/ Trade Finance		شرکتی بانکداری ۳-	
Project Financing	Mudaraba / Musharaka / BBA / Istisna / Ijara	مضاربه/ مشارکت/ خرید نسیه/ استصناع/ اجاره	تأمین مالی پروژه
Letter of Credit	Musharaka/ Wakala/ Murabaha	مشارکت/ وکالت/ مرابحه	اعتبار اسنادی
Venture Capital	Diminishing Mudaraba/ Musharaka	مضاربه کاهنده/ مشارکت	سرمایه خطر پذیر
Financing Syndication	Musharaka + Murabaha/ Istisna / Ijara	مشارکت+مرابحه/ استصناع/ اجاره	سندیکای تأمین مالی
Revolving Financing	Bai Al-Einah	بیع العینه	تأمین مالی در گردش
Short-term Cash Advance	Bai Al-Einah/ Tawarruq	بیع العینه/ تورق	وام کوتاه مدت نقدی
Working Capital Finance	Murabaha/ Salam/ Istijrar	مرابحه/ سلم/ استجرار	تأمین مالی سرمایه در گردش
Letter of Guarantee	Kafala + Ujr	کفاله+ اجرت	ضمانت نامه
Leasing	Ijara	اجاره	واسپاری
Export/ Import Finance	Musharaka/ Salam/ Murabaha	مشارکت/ سلم/ مرابحه	تأمین مالی صادرات یا واردات
Work-in-Progress, Construction Finance	Istisna	استصناع	تأمین مالی برای کارهای ناتمام و فعالیت ساختمانی
Bill Discounting	Bai al-Dayn	خرید دین	تنزیل اسناد
Underwriting, Advisory Services	Ujr	اجرت	تعهد خرید و خدمات مشاوره ای
4- Treasury / Money Market Investment Products		بازارپول/ اسناد خزانه سرمایه‌ای محصولات ۴-	
Sell & buy-back agreements	Bai al-Einah	بیع العینه	موافقت نامه فروش و پی خرید
Islamic Bonds	Mudaraba / Mushraka + BBA / Istisna / Ijara	مضاربه/ مشارکت+خرید نسیه/ استصناع/ اجاره	اوراق اسلامی
Government Investment Issues	Qard Hasan/ Salam/ Mudaraba	قرض الحسنه/ سلم/ مضاربه	اسناد انتشار یافته سرمایه گذاری دولت
5- Other Products & Services		۵- سایر خدمات و محصولات	
Stock-Broking Services	Murabaha/ Wakala/ Joala	مرابحه/ وکالت/ جعاله	خدمات واسطه گری بازار سرمایه
Funds Transfer (Domestic & Foreign)	Wakala/ Joala	وکالت/ جعاله	انتقال وجوه (داخلی و خارجی)
Safe-Keeping & Collection (Negotiable Instruments)	Wakala/ Joala	وکالت/ جعاله	صندوق امانات و وصول (ابزار قابل انتقال)
Factoring	Wakala/ Joala/ Bai al-Dayn	وکالت/ جعاله/ خرید دین	فاکتور کردن
Administration of Property, Estates and Wills	Wakala	وکالت	مدیریت اموال، مستغلات و میراث
Hiring of Strong Boxes	Amana/ Wakala	امانت/ وکالت	اجاره کردن اسناد مهم
Demand Draft, Traveller's Cheques	Ujr/ Joala	اجرت/ جعاله	برات دیداری و چک مسافرتی
ATM Service, Standing Instruction, Telebanking	Ujr	اجرت	خدمات خودپرداز، دستورهای پابرجا و تلفنبانک

[1]. M. Obaidullah, ***Islamic Financial Services***, Islamic Economics Research Center, King Abdulaziz University, (2005), p. 16.

Archive of SID
www.SID.ir